

**prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci,
predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni
urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs***

Nacionalni identiteti i istorijski izazovi

“Nema mira među narodima bez pomirenja među religijama”

Vječito istorijsko pitanje je nacionalni i drugi kolektivni identiteti. Prije određenja nacionalnog identiteta razmotrićemo Smitovu analizu ostalih kolektivnih identiteta, poput rodnog, teritorijalnog, klasnog i vjerskog. Smit na početku knjige *Nacionalni identitet* piše o višestrukim identitetima kojima je čovjek određen, a među prvim ističe kategoriju pola. Na mnoge neuhvatljive, a očigledne načine mi smo određeni svojim polom, kao što su to i mnoge naše mogućnosti i nagrade u životu. U isti mah, sama univerzalnost i sveobuhvatnost polne diferencijacije čini je manje kohenzivnom i snažnom osnovom kolektivne identifikacije i mobilizacije. Uprkos usponu feminizma u određenim zemljama, polni identitet, čije su razmijere planetarne, neizbježno je slabiji i više se uzima zdravo za gotovo nego druge vrste kolektivnog identiteta u modernom svijetu. Geografski razdvojeni, klasno podijeljeni i etnički fragmentovani, polni rascijepi moraju se povezati sa drugim, kohezivnijim identitetima, ako se hoće da budu nadahnuće za kolektivnu svijest i delovanje. Prema Smitu rodni identitet povezuje se sa nacionalnim ili klasnim identitetima, i tako često on sklapa veze i saveze sa nacionalističkim ili socijalističkim ili radničkim društvenim pokretima preko kojih insistira na ostvarenju svojih određenih zamisli, stavova i ideja. Bitno je razgraničiti polni i rodni identitet, jer danas živimo u dominaciji rodnog identiteta kao socijalne konstrukcije. Polni identitet se odnosi na biološku razliku između muškarca i žene, iako su i muškarac i žena pripadnici ljudskog roda oni se biološki, pa čak i na prvi pogled razlikuju, a ta biološka razlika čini osnovu polnog identiteta. Rodni identitet odnosi se na sve ono što je dobijeno u okviru društvenog konstrukta, na razlike koje ne stoje na biološkim osnovama, već su uslovljene društvom u kojem živimo. Nakon rodnog identiteta Smit na drugo mjesto kolektivnih identiteta smješta kategoriju teritorije, odnosno prostora. To su lokalni i regionalni identiteti koji su bili veoma

rasprostranjeni u predmodernim epohama. Iako na prvi pogled možemo pomisliti da su teritorijalni identiteti kohezivniji od rodnih često se možemo u tome prevariti zbog njegove moći raščlanjivanja i cijepanja. Regionalni identitet može se lako rascijepati na lokalni, lokalni na naselja i slično. „Tek se rijetko sreće moćan i kohezivan regionalni pokret, kao u Vandeji za vrijeme Francuske revolucije. U većini drugih slučajeva regionalizam nije kadar da podupre mobilizaciju regionalnih populacija, od kojih svaka ima svoje muke i jedinstvene probleme. Na prvi pogled lokalni identitet ima jaču i kohezivniju stranu od rodnog identiteta, međutim to nije uvijek tako. Regionalizmi i lokalizmi često se cijepaju na manje teritorije koje dovode do raslojavanja tog identiteta i kao takvi nisu toliko moćni da budu instanca koja bi mobilisala ljude i pokrenula ih na djelovanje, koja bi zaokupila ljude na duboka razmišljanja i promišljanja. Lokalizam više nosi jednu stranu melanholije i sjećanja kada je čovjek daleko od svog rodnog kraja, ali dublja identifikacija sa brdima, planinama, poljima i ulicama grada često nije prisutna. Pripadanje određenoj klasi je treći tip kolektivnog identiteta koji je naročito bitan višim slojevima kojima je važno pokazati da nisu siromašni, da nisu robovi, kmetovi ili obični radnici. Ovaj identitet je prisutan od antike do danas, razdvajajući ljude na one koji rade i one koji uživaju u plodovima tog rada. Teškoće pri posmatranju društvene klase kao osnove za trajan identitet pričinjava njena odgraničena emocionalna privlačnost i nedostatak kulturne dubine. Bilo da klasu definišemo, poput Marksa, kao odnos prema sredstvima za proizvodnju ili, poput Vebera, kao agregat onih koji imaju istovjetne životne izgleda na tržištu, svaki pokušaj korišćenja klase kao osnove za osjećanje identiteta i zajedništva jasno je ograničen. Poput polnih podijela, klase su često rasute u teritorijalnom pogledu. Ekonomski činoci, sem toga, s vremena na vrijeme podliježu brzim fluktuacijama; otud vjerovatnoća da izgledi za održavanje različitih ekonomskih grupa u klasno zasnovanoj zajednici budu mršavi. Ekonomski lični interes nije ono što čini stabilne kolektivne identitete. Lični ekonomski interes može da bude, i često jeste pokretač određenih akcija i djela, ali drugi ljudi, naročito pripadnici nižih slojeva, ne mogu se identifikovati sa tim djelima, ne mogu vidjeti svoju ulogu u tome i to je ono što onemogućava ovom identitetu veću kohezivnost među širim kolektivom. U klasnoj strukturi savremenog društva moguće je razlikovati četiri velike klase – višu klasu, srednju klasu, poljoprivrednu klasu i radničku klasu, a Smit smatra da kolektivni

identitet koji je kohezivan i koji obuhvata cjelokupno društvo u samoj svojoj suštini razlikuje se od ekonomskih i klasnih kolektivnih identiteta. Klasa označava društveni odnos. U datoj društvenoj formaciji uvijek postoje dvije ili više sukobljenih klasnih razlika, što pomaže zaoštavanju klasnih razlika, pa otud izoštravanju identiteta, kako su pokazale studije o kulturi radničke klase u Britaniji. U istom slučaju, po definiciji, tek dio date teritorijalno ograničene populacije biće uključen u te klasne identitete. Kad bi se nešto pojavio uključiviji kolektivni identitet, koji bi obuhvatio cijelu populaciju na toj teritoriji, on bi nužno bio sasvim drugačiji od identiteta zasnovanog na klasnim i ekonomskim interesima. Ti širi kolektivni identiteti mogli bi čak dovesti u pitanje ograničene klasne identitete, a možda ih i potkopati ili podijeliti pozivajući se na sasvim drugačija mjerila kategorizacije. Vjerski i etnički identiteti nastojali su da okupe širu zajednicu, da njihove ideje budu prihvatljive kod svih slojeva, a to je bilo moguće njegovanjem univerzalnih ideja koje su bliske svim ljudima, bez obzira na pol, stalež, bogatstvo koje neko ima. Vjerske zajednice, kada streme da budu crkve, obraćaju se svim djelovima date populacije, pa čak i van njenih etničkih granica. Njihova poruka je ili nacionalna ili univerzalna. Ona se nikad ne upućuje nekoj posebnoj klasi kao takvoj, čak ni kada je u praksi data religija rezervisana za posebnu klasu ili prvenstveno usmjerena na nju. Vjerska poruka se nikad ne upućuje samo jednoj klasi ili društvenom sloju iako u praksi često može da bude tome protivriječna. Smit navodi primjer da je nesumljivo mazdakizam u sasanidskoj Persiji bio pokret koji se zalagao za pravo nižih društvenih slojeva, dok je anglikanizam u Engleskoj i XVIII, iako načelno otvoren za sve Engleze, ipak u najvećem broju privlačio pripadnike više i srednje klase. Slični primjeri se mogu naći i u današnjem svijetu gdje jedna crkva privlači pripadnike bogatijih ili siromašnijih porodica iako u svojoj suštini crkvena učenja ne prave razlike među ljudima i njihova vrata jesu (ili bi bar trebala da budu) otvorena za sve ljude. Ne može se zanemariti činjenica da se religija često koristila, i još uvijek koristi u političke svrhe i kao takva može da bude lak izvor sukoba širom svijeta. **Nema mira među narodima bez pomirenja među religijama.** Gotovo da i nema rata u kojem religijske ideje i zajednice nisu igrale značajniji ulogu. Dok su kroz istoriju dominirali vjerski ratovi, vođeni isključivo radi vjerskih i religioznih razloga danas se religija koristi više kao sredstvo mobilizacije i homogenizacije grupa u sukobu. Razloga za to je više. Kao najvažniji navode se emocije koje ljudi (pripadnici određene vjerske zajednice)

gaje prema religijskim simbolima. Smit ističe da postoje bitne razlike između klasnih i vjerskih identiteta, jer dok klasni nastaju putem sistema proizvodnje, podjele i razmjene, vjerski su fokusirani na komunikaciju i socijalizaciju. Vjerske zajednice često su tjesno povezane s etničkim identitetima. Mada su svjetske religije nastojale da prekorače, i ukinu, etničke granice, većina vjerskih zajednica podudarala se s etničkim grupama. Kao klasične primjere podudaranja etničkih i vjerskih zajednica Smit navodi Jermene, Jevreje i monofizitske Ahmare. Veza vjerske i etničke zajednice može biti još čvršća, pa ono što je nekad bila isključivo vjerska grupa može poslije određenih istorijskih promjena da postane etnička zajednica, a kao primjer Smit navodi Druze, riječ je o šizmatičkoj muslimanskoj sekti koja je osnovana u Egiptu. Čak i danas mnoge etničke manjine zadržavaju snažne vjerske sponse i ambleme. Katolici i protestanti u Sjevernoj Irskoj, Poljaci, Srbi i Hrvati, Moroniti, Siki, Singalci, Kareni i šiitski Persijanci spadaju u mnoge etničke zajednice čiji se identitet zasniva na vjerskim mjerilima diferencijacije. I tu se kako pokazuje Džon Armstrong, lako "proklizava" iz jednog tipa identiteta u drugi, a njihovo preklapanje je često. Tokom većeg dijela istorije čovječanstva dvostruki krugovi vjerskog i etničkog identiteta vrlo su bliski, ako ne i istovijetni. Iako često dolazi do povezivanja i preklapanja vjerskog i etničkog identiteta, on se naučno mora jasno razlikovati, jer vjerska zajednica može podijeliti etnojezičku populaciju, kao što se to desilo kod Švajcaraca i Nijemaca te u Egiptu. Vjerski rascijepi su dugo sprečavali pojavu snažne i trajne etničke svijesti u tim populacijama-sve dok epohi nacionalizma nije pošlo za rukom da zajednicu ujedini na novoj, političkoj osnovi. Vjerski identiteti i kad su bili usko vezani sa politikom nisu joj primarno i iskonski težili. Oni su zastupali ideje koje nisu sa ovog svijeta, koje su nudile spas duše i pokajanje za počinjena djela. Religija itekako može da bude pokretač političkih aktivnosti i da sarađuje sa njom, ali ona nikad nije toliko usko srasla sa politikom kako je to učinila nacija koja je kroz nacionalni identitet sve jedinke društva povezala sa političkim. Simboli nacije su pojedinačnim članovima društva jako bitni, jer kroz njih se oni identifikuju, pronalaze sebe i postaju pripadnici tačno određene nacije. Tu nema nejasnoće, jer svi drugi ga gledaju u kontekstu „ili jesi, ili nisi sa nama“. Međutim, kako to da se nacionalni identitet javio baš u tako povoljnom trenutku da postane toliko jak i snažan? Gdje su njegovi korijeni u savremenom dobu? Upravo na ta pitanja treba pokušati dati odgovore.

Nacionalizmi, radikalizmi i ekstremizmi su opasnost za mir, stabilnost i bezbjednost.